

STAT ȘI BISERICĂ ÎN EPOCA ÎNTEMEIERII ȚĂRII ROMÂNEȘTI

ION COCONEȚU*

Statul Țara Românească, cu deplină încheiere politică în secolul al XIII-lea, parcurgea, încă de la începutul secolului al XIV-lea, formele de viață istorică, moștenite din perioada lungă a procesului întemeierilor. Statele românești, în general, și Țara Românească, în special, împlineau, odată cu formarea lor, o hartă politică a părții de sud-est și est a Europei, zona descinsă din spațiul bizantin, bulversată însă de revărsările demografice și militare ale Asiei prin stepele nord-pontice. La hotarul estic de securitate al Europei, numit de istorici *spațiul de frontieră*¹, Papalitatea a admis și instrumentat formarea în teritoriul panonian (între Dunăre și Tisa) a statului apostolic maghiar, în secolul al X-lea, cu titlul de *regat*. Pe măsură ce interesele politice papale, spre est, s-au conturat cu mai mare consistență, spațiul de frontieră, cu întreaga lui funcție geopolitică, s-a translatat treptat în teritoriul poporului român, mai întâi în zona de la răsărit de Tisa și de Munții Apuseni, în Transilvania, iar în secolul al XIII-lea, la răsărit și sud de Carpați². În relație cu acest spațiu de frontieră, care închidea poarta Europei, ca o necesitate globală, s-au plămădit statele românești, ca forță militară de securitate în fața revărsărilor populațiilor asiatice spre vest. De la început, statele românești s-au constituit cu această misie istorică, ca *voievodate* mai mari sau mai mici, conduse de *voievozi* (*șefi militari*).

Alte noi entități politice au acoperit mai întâi spațiul bizantin moesian³. În secolul al XII-lea, statul româno-bulgar, recunoscut de Papalitate doar în calitate de regat, și statul din nordul Dunării în poziționare față de acesta, Țara Severinului, au completat harta politică a zonei de compresiune a celor două direcții de expansiune, a Occidentului creștin, spre est, și a Orientului păgân, spre vest⁴. Factorul politico-militar extern a presat pe români, în primul rând – după principiul medieval fundamental al relației oricărui suzeran față de vasal –, asupra conducătorilor acestora ca să accepte o anumită dependență.

* Drd., Universitatea Valahia din Târgoviște; e-mail: ava_ioan@yahoo.com

¹ Șerban Turcuș, *Sfântul Scaun și Românii în secolul al XIII-lea*, București, Editura Enciclopedică, 2001, passim.

² Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciadă și Imperiul mongol*, București, Editura Enciclopedică, 1993, pp. 84-135, 186-188; vezi și Mihail M. Andreescu, *Instituții medievale în statele românești. Voievodatul și Principatul*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2008, p. 11.

³ *Răscoala și statul Asăneștilor*. Culegere de studii, coordonator Eugen Stănescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, passim.

⁴ Ioan-Aurel Pop, „Din mâinile valahilor schismatici...” *Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, București, Editura Litera Internațional, 2011, pp. 70-80.

Conducătorii politici și militari ai numeroaselor statute românești numiți cnezi, duci sau voievozi, în confruntarea cu ungurii care-și motivau sedentarizarea și recunoașterea în Panonia, prin împlinirea politicilor Papalității, au căpătat treptat calitatea de șefi de stat sub denumirea de *voievozi*, termen cu altă cuprindere decât cel de *voievod* din lumea slavă⁵. Termenul de *voievod* folosit de români pentru conducătorii lor în faza ultimelor migrații, de origine slavă, a însemnat conducător militar, echivalentul lui *dux belli*. Pe măsura cristalizărilor statale, termenul a căpătat un alt sens, acela de conducător politic, cu precădere, și în plan secundar, militar peste o confederație de cnezate. Raportat la cneaz – principe la ruși, sârbi și bulgari –, voievodul la români era echivalent⁶. Voievodul, ca șef de stat, cum este doar în istoria românilor, avea un aparat de stat permanent, care exercita, în numele lui, într-o *întindere teritorială* mai mare sau mai mică, atribuții (prerogative administrative) politice, fiscale și militare. Nu sunt încă precizate prerogativele lui în sfera ecleziastică, care însă pot fi deduse din calitatea de conducător al *schismaticilor*⁷ și de ocrotitor al structurilor bisericii creștine⁸, poziții de tradiție derivate din conceptul cesaropapist al împărăției bizantine. Această teză istoriografică a fost cel mai bine exprimată de către istoricul jurist Valentin Al. Georgescu⁹: „Când căpitanii conducători de război, numiți mai târziu exclusiv voievozi, au pășit firesc și au fost împinși să-și transforme puterea de comandă temporară în *domnie*, s-a folosit o structură prezentă în conștiința politico-religioasă a românilor și un termen curent în limba autohtonilor, acela de domn. Din această fuziune s-au extindere, s-a păstrat tradiția cronicărească a domnilor autocași de drept divin, care la început ar fi exercitat mai mult o căpitanie (vezi cazul Moldovei – n.n.), adică un voievodat întru cele militare și ale războiului. Când noul termen de domn s-a suprapus celui de voievod, acesta, îmbogățit și revalorizat, a luat o nouă accepțiune domnească. Documentar, *domn* se adaugă la mai vechiul voievod, într-un text grecesc din 1359, cu prilejul organizării mitropoliei țării”, sub forma *authentēs*¹⁰ (tradus din localul *domn*).

Binomul *voievod / domn*, întotdeauna înscris în ordinea aceasta în documentele vremii, exprima încheierea procesului de formare a statelor

⁵ Petre Strihan și Nicolae Stoicescu, *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coord. Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei Române, 1988, s.v. *voievod* și *voievodat*.

⁶ *Structuri administrative în Istoria Românilor*, coordonator Dinică Ciobotea, Craiova, Editura Sitech, 2011, p. 22.

⁷ Ioan-Aurel Pop, *op. cit.*, p. 12.

⁸ *Documenta Romaniae Historica* (se va cita DRH), B, vol. I, passim.

⁹ Valentin A. Georgescu, *Instituțiile statelor române de-sine-stătătoare*, în: „Constituirea statelor feudale românești”, București, Editura Academiei Române, 1980, p. 217.

¹⁰ *Ibidem*; vezi și Benoît Joudiou, *Remarques sur la signification du titre „souverain” dans Les Principales Roumaines*, în: „Studii și materiale de Istorie Medie”, vol. XIX, 2001, pp. 21-74, incl. n. 31.

(„țărilor”) românești în secolele XII-XIV, atunci când ele au intrat cu contur teritorial în harta politică a Europei.

Entitățile politice românești constituite în această epocă au fost condiționate în existența lor de recunoașterea din partea marilor centre hegemonice ale timpului, Imperiul Romano-German și Imperiul Bizantin, și centrele eclesiastice de primordialitate de la Roma și Constantinopol. Prin crearea mitropoliilor din Țara Românească și Moldova, statele românești au fost fixate în conștiința europeană a secolului al XIV-lea. Coordonata eclesiastică în lumea spiritualității creștine a umplut organizarea statală până la o similitudine cu structurile feudale din restul Europei, unde monarhul și puterea lui derivau dintr-o înzestrare divină. Cum în aceea perioadă viața nu putea fi imaginată în afara lui Dumnezeu și în afara bisericii¹¹, statul unei comunități etnice creștine își definea locul și rosturile după vecinătăți și modele similare. Românii, intrați în istorie deodată cu toate popoarele romanice la sfârșitul mileniului I al erei creștine¹², cu propria lor entitate etnică, au adăugat numelui lor coordonata spirituală creștină, dată de statul roman în care aceasta a apărut, s-a adoptat și extins.

Timp de peste două secole, perioadă în care s-a conturat atât presiunea Papalității în formarea unității credinței (*unitas fidei*), cât și a spațiului revendicat de Biserica Catolică peste necatolici și necreștini, românii otodocși au agreat componente ale bisericii apusene ca firești și nediferențiate de ale lor. După 1204, anul Cruciadei a IV-a, dar mai cu seamă după 1308, când Papalitatea și-a fixat în fruntea statului apostolic ungar o dinastie a sa, pe cea angevină, politica papală față de creștinătatea orientală s-a radicalizat¹³. În 1327 (1 februarie), papa Ioan al XXII-lea propovăduia cruciadă chiar în Transilvania socotită „eretică” (schismatică)¹⁴. Peste câțiva ani, în 1330, Carol Robert de Anjou a inițiat și dus războiul cu voievodul Basarab (*filium Thoromerri, scismaticum*), încheiat cu victoria celui din urmă, la Posada (9-12 noiembrie)¹⁵.

Așadar, constituirea statului Țara Românească ca mare unitate teritorială politico-administrativă, încă din 1290/1291, prin unirea convenită de statele (țările), despărțite până atunci de apa Oltului (*terra basaraba* și *terra severino*)¹⁶, a fost urmată de cucerirea independenței din 1330 și de impunerea

¹¹ Ioan-Aurel Pop, *op. cit.*, p. 12, n. 7.

¹² *Ibidem*, p. 25.

¹³ Șerban Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu Românesc – Studii Critice* – Ediție adăugită, București, Editura Corint, 1999, p. 82 și urm.

¹⁴ DRH, C., vol XI, București, Editura Academiei Române, 1981, p. 13.

¹⁵ Bibliografia la Sergiu Josipescu, în: *Constituirea statelor feudale românești....*, p. 75 și urm.

¹⁶ Stelian Brezeanu, *Romanitatea Orientală în Evul Mediu. De la cetățenii romani la națiunea medievală*, București, Editura All, 1999; Idem, *Model european și realitate locală în întemeierile statale medievale românești. Un caz: «terra Basarab»*, în: „Revista istorică”, V, 1994, nr. 3-4, p. 226 și urm.; Șerban Papacostea, „Prima unire românească”: *Voievodatul de Argeș și Țara Severin*, în: „Studii și materiale de istorie medie”, vol. XXVIII, București, 2010, pp. 9-24.

domniei în poziția centrală în stat și în egalitatea de conținut a acesteia cu celelalte instituții monarhice din Europa.

Momentul din 1330 a avut și o consecință aparte, conflictul dintre Angevini și Basarabi determinând, în scurtă vreme, pe de o parte, rămânerea Transilvaniei în calitatea de voievodat și trecerea Ungro-Vlahiei (Țării Românești) și a Moldovei în rândul „libertăților politice”, iar pe de altă parte, reorientarea religioasă a Țării Românești către supremația Patriarhiei Ortodoxe de la Constantinopol. Se așeza statul Țara Românească ca entitate în sfera ordinii politice bizantine.

Prin înființarea Mitropoliei ortodoxe de la Argeș s-au corelat și structurile bisericii românilor cu Ortodoxia bizantină. Numai prin existența instituției „Mitropoliei Ungro-Vlahiei”, conducătorii Țării Românești au fost etalați și ierarhizați între monarhi ca *mare voievod și domn* de către împăratul bizantin și de Patriarhul constantinopolitan, echivalentul în rang al „loctiitorilor imperiali pentru o ipotetică situație în care împărații legiuitori ai Bizanțului nu și-ar fi putut exercita sacrele atribuțiuni de șefi și protectori ai Ortodoxiei”¹⁷. Statutul conducătorilor Țării Românești, exprimat încă din primele documente despre înființarea Mitropoliei Ungro-Vlahiei și de titlul domnului Nicolae Alexandru (1 septembrie 1351/31 august 1352-16 noiembrie 1364), fixa și autoritatea politică, administrativă, legislativă, juridică peste tot teritoriul Țării Românești (... *mare voievod și domn a toată Ungrovlahia...*)¹⁸, de *stăpân absolut* = *samodârjiavnâi* ce-i revenea în virtutea dreptului divin (din moment ce era din mila lui Dumnezeu.... *milostiiu Bojiu*).

De altfel, înființarea Mitropoliei Ungarovlahiei, rezultată din hotărârea Sinodului Tronului Ecumenic, a devenit actul recunoașterii internaționale a Țării Românești atât eclesiastic, cât și politic, din moment ce acesta a fost luat de patriarhul Calist I al Constantinopolului cu acordul împăratului Ioan V Paleologul.

Concluziile istoriografice sintetizate de acad. Șerban Papacostea sunt relevante în sensul analizei noastre. Istoricul subliniază momentele din sferturile doi și trei ale secolului al XIV-lea care au alternat între mișcările de rezistență ale Țării Românești în contra tendințelor expansioniste ale angevinilor din Ungaria și eforturile (a se citi: campaniile militare) ale regilor angevini de a

¹⁷ Mihail M. Andreescu, *Statutul domnilor români în Imperiul Otoman în secolele XV-XVII*, în: „Stat și societate în Europa”, vol. I, coord. Sorin Liviu Damean, Lucian Dindirică, Craiova, Editura Universitaria, 2009, p. 41. Egalitatea titlului monarhic al conducătorilor Țării Românești, recunoscut de Imperiul Bizantin, cu cel al altor „domni, anume sârbii, bulgarii, rușii și ivireni” era etalată și de primele ctitorii la Muntele Athos (exemplu, Mănăstirea Cutlumuz) ale lui Nicolae Alexandru din 1369. DIR, B, veac XIII, XIV, XV, p. 16; vezi și remarcile lui Benoît Joudiou, *op. cit.*, în *loc. cit.*

¹⁸ DIR, B, veacurile XIII, XIV, XV, p. 13 și urm; DRH, B, I, p. 16 și urm. Pentru cronologia domnilor folosim pe cea stabilită de Constantin Rezachezici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881. I. Secolele XIV-XVI*, București, Editura Enciclopedică, 2001.

restaura o hegemonie pretinsă peste statele românești de la sud și est de Carpați și chiar în toată Europa răsăriteană și sud-estică¹⁹.

„Conflictul de lungă durată între Ludovic și cele două țări române – ca să cităm exact din ideile celui mai autorizat cercetător al începuturilor statului Țara Românească²⁰ – a început odată cu desprinderea acestora, în anii 1359-1364, din marea arie a teritoriilor controlate de rege. Semnalul emancipării a venit odată cu perfectarea, în luna mai 1359, a acordului negociat de domnul Țării Românești cu Patriarhia Constantinopolitană, acord în temeiul căruia a luat naștere Mitropolia Țării Românești. Departate însă de a se limita la domeniul organizării ecleziastice, opțiunea domnului Țării Românești, finalizată în 1359, a însemnat, prin elementele ei implicite și explicite, o înfruntare pe toate planurile a pretențiilor regatului angevin”.

Coordonata de teritorialitate a statului Țara Românească a fost dată, în 1359, și Mitropoliei Ungrovlahiei²¹. Presupunem că autoritatea domnului nu era deplină în marginea vestică a Țării Românești, acolo unde fusese Banatul de Severin și unde regii statului ungar aveau încă pretenții de suzeranitate și stăpânire. Tot așa se pot face considerații despre teritoriul circumscris sub patronajul Mitropoliei Țării Românești.

În acest caz, sub influența și presiunea politică și catolică a regatului apostolic, mai ales când regele Ludovic a profitat de moartea domnului Nicolae Alexandru, incriminând vehement „titlul mincinos – *titulus fictus*” al urmașului acestuia, Vladislav-Vlaicu²², în Țara Românească a fost înființată Mitropolia (Episcopia) Severinului, care avea menirea acoperirii totale a teritoriului statului atât administrativ-politic, cât și spiritual-ecclesiastic. Noua unitate bisericească în zonele vestice ale Țării Românești acoperea, concret, zona care participase la actul întemeierii statului sub denumirea de Țara Severinului.

Mitropolia / Episcopia Severinului a fost strămoșul din urmă cu 645 de ani al Mitropoliei Olteniei de astăzi, având, în timp, mai multe reședințe.

¹⁹ Șerban Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu Românesc – Studii critice* –, p. 83.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Conceptul de *construct politic și teritorial* la Gheorghe Coman, *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*, Iași, Editura Polirom, 2013, p. 17 și urm. Jurisdicția Mitropolitului Țării Românești a fost de la început peste „toată Ungrovlahia”; din 1401, în titlul Mitropolitului Ungrovlahiei apare adaosul de „exarh al toată Ungaria și al plaiurilor”, adică și peste credincioșii ortodocși din Ungaria și Transilvania – DIR, C, veacurile XI, XII, XIII, vol. I, p. 275.

²² Șerban Papacostea, *Evul Mediu Românesc. Realități politice și curente spirituale*, București, Editura Corint, 2001, pp. 20-21; Liviu Marius Ilie, Constanțiu Dinulescu, *De la Voievodul nostru la titulus fictus – titulatura conducătorilor Țării Românești în documentele emise de regii angevini ai Ungariei*, în: „Studii și articole de istorie”, LXXXVI, 2010, pp. 15-23.

L'ÉTAT ET L'ÉGLISE À L'ÉPOQUE DE LA FONDATION DE LA VALACHIE

(Résumé)

Dans cet article, l'auteur vise à présenter la relation entre l'État et l'Église à l'époque de la fondation de la Valachie.

Les entités politiques roumaines formées dans cette époque ont été enveloppées dans l'existence de leur reconnaissance des grands centres hégémoniques du temps, l'Empire Romano-Allemand et l'Empire Byzantine et les centres ecclésiastiques de Rome et de Constantinople. En créant les métropolites en Valachie et Moldavie, les Pays Roumains ont été fixés dans la conscience européenne du XIVe siècle. Comme dans cette période, la vie ne pourrait pas du tout être imaginée à l'extérieur de Dieu et à l'extérieur de l'église, l'État a défini sa place et son rôle après des relations voisines et des modèles similaires. Les Roumains entrés dans l'histoire ainsi que les peuples romanes à la fin de 1er millénaire de l'ère chrétienne, avec leur propre entité ethnique, ont ajouté le temps spirituel chrétien à leur nom spirituel donné par l'État roman.

Mots-clés: l'État, l'église, Valachie, l'ère chrétienne, Dieu.